

IDIOMS IN THE HATEM'S DIVAN IN THE CONTEXT OF VALUES EDUCATION***Mehmet Celal VARIŞOĞLU***Assist. Prof. Dr., Gaziosmanpaşa University, varisoglu@gmail.com**ORCID Number: 0000-0002-7603-1343**Received: 14.12.2017**Accepted: 18.03.2018***ABSTRACT**

The aim of this study is to classify and examine the idioms of Hatem's divan according to value groups and types in values education context. In the study, one of the patterns of qualitative research method, culture analysis design was used. The scope of the work is composed of Hatem's couplets containing idiomatic expressions. These couplets were examined according to Klages' (1984) value type classifications and Grimm and Horstmeyers' (2003) values group categorization. When the data of the study were analyzed, the categorical content analysis technique was used. The obtained data are tabulated by percentage and frequency values. According to the findings of the study, it has been determined that the idioms of the couplets reflect values that provide social life %14,7, values that guarantee the continuity of society %4,3, hedonist values %16,6, values that provide individual development %7,4, hegemonic values %27,6, national values %0,6, abstract-universal values %28,8. The idioms also reflect the traditionalist %23,2, trusting %7,3, realist %13,4, hedonist %40,2, idealistic value %15,9 type as value type.

Keywords: Hatem, values education, Ottoman poetry, idioms.

* A part of the literature of this study was created by using the data from the researcher's master thesis. Also the couplets forming the scope of the study are taken from the related thesis of the researcher.

INTRODUCTION

Hatem's Life and His Literary Personality

The real name of the poet, who chose Hatem as a pseudonym in his poems, is Ahmed (Râmiz, 30a) and he was born in Akova near Mora (Fatîn Dâvud, 1271: 80). He is the son of Akovali Osman Shehdi Efendi who was one of an officer in the imperial council of Ottoman Empire (Bursalı Mehmed Tâhir, 1311: 175), and hence is referred to as Akovalizade in the bibliographic sources (Fındıklılı İsmet Efendi, 1989: 508). In 1704 he went to Istanbul and started to study in Daru'l-Fuhul where intelligent young people were educated. He took nice hand writing course and got a certificate of permission for this (Müstakîmzâde Süleymân, 1368: 95). After having been in Mecca for a while (Râmiz, 30a), he moved to Egypt, where he was busy with the science (Mehmed Süreyyâ, 1309: 263). He returned to Istanbul 10 years later, also lived in cities called Keşan and Tırhala for a short time (Büyük Türk Klasikleri, 1987: 357). After 40 years of separation, he returned to his hometown, Larissa, in a way of mastered with logical and spiritual sciences (Şemseddin Sâmi, 1311: 2007). He spent the last days of his life by teaching Arabic and guiding the ones around of him to Islam (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1981: 618). He died on February 10, 1755. His grave is at Larissa, which was within the borders of the Ottoman State at that time (Fatîn Dâvud, 1271: 80). His works are Divan, Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî, Şerhu'l-Luma' fi'l-Hisâb, Manzûmeff'l-Ahlâk, Mültekâ Şerhi, Şerh-i Elfâzî'l-Küfr and Fevâid-i Hâtem (Bursalı Mehmed Tâhir, 1311: 175).

Hatem who adroitly used Istanbul Turkish in his poems, had a lot of daily speech in his poems. In his poems, he talked about Istanbul, various quarters of Istanbul, its entertainments, its plays; and mirrored the daily life, customs, beliefs, traditions of people. He also used the metaphors and new images that came with Nedim into Ottoman poetry. Contrary to tradition, in his poems, he mentioned the blonde lovers, the blue eyes, the almond coloured eyes (Varişoğlu, 1997: 20). One of his most important superiorities is that he had a perfect musical culture. There are hundreds of couplets in his Divan that contain the terms of music. There are an ode, a lyric and a song, which speak completely of the musical methods. The poet with a high sensitivity to Turkish emphasized that poetry should be written in Turkic language, especially in the Turkic language of his time in the verses such as "Hâtem zebân-ı asr ile pek şûh olur gazel (Hatem! The lyric becomes so nice by the language of this time)" and "Biz Türkçe söylerüz 'Acemî dikkat eylesün (We speak Turkish! Persian, watch this)".

He expressed the disruptions in the society life with idioms and proverbs. There are many verses and couplets of him as like writing easily. He adroitly used proverbs and especially idioms in many poems as well as the second and third meanings of the words. He chose the words in the idioms in the context of literary arts such as allegory, trope and metonymy so that the word would gain new meanings when the meaning of the word was evaluated in terms of real or metaphorical meanings.

Values Education and Idioms

One of the most important characteristic that reflects the identity of a society is values. Values are seen as a cause and a continuity of association, shaped by a historical accumulation and a common acceptance in terms of societies; are abstract criteria that reflect the form of common behaviour and belief that is liked, promoted, protected and transmitted.

Values are an evaluation system that affects the process of decision-making in matters concerning life, helps to interpret events and facts, and provides judgment and guiding when interacting with the environment. (Güngör, 2010: 28; Bulut, 2011: 21). From a similar point of view, value is the belief in the object, phenomenon, case or behaviour that is desirable or unacceptable. (Güngör, 2010: 27).

Znaniiecki is the person who first addressed the notion of values which has been extensively discussed in various fields of social sciences over the last years and who deals with the theoretical aspects. According to Znaniiecki, value is a notion that is ontologically reflected in human behaviours, persistent and not considered separately from objects (Adler, 1956). Rokeach divides the values into extreme values and vehicle values and evaluates values at two different poles like positive-negative, good-bad, useful-useless (1979: 48). The value choices of individuals can be separated by society as accepted or rejected.

When the concept of value is considered sociologically, it can be interpreted as right-wrong things that are liked and accepted in terms of individual or group. From a philosophical point of view, it can be said that these are the judgments that characterize behaviour and are qualified as good-bad (Avcı, 2007: 19). When considered in terms of aesthetics, it is the angle of view in a beautiful-ugly way (Güngör, 2010: 20).

Fichter (2009) states that values are a guide to the choice of social roles for the person and to comply with these roles. He also indicates that each value has an encouraging and interesting aspect to the people, and helps to question whether the social role involved is being acted on in the fulfilment of the goals, whether or not the community values the person who undertakes this role. According to him, values also serve as a means of social control and oppression. It prevents or prohibits repeating unapproved behaviours while ensuring continuity of approved behaviours. Thus, people are directed to conform to social rules.

Education is needed so that values can take part in the lives of people and societies and be effective. Values education starts at the family. The values acquired in the family become the common belief, morality and behaviour of the whole society through the interaction of the individuals. Starting at the family and continuing at the school values education process, helps one develop self-esteem and adopt social ethics (Ulusoy vd., 2016: 2). Thus, one establishes a solid connection with the outer world. Values education is an education that “makes people feel different from other living beings and is fundamental to people’s relationships” (Kale, 2007: 320). For this reason, values education is needed for the growing good, moral, good, moral, solid character and value-sensitive individuals in society (Köylü, 2007).

Each society creates its own values in the direction of self-culture and life style. These values are important in terms of ensuring their continuity and keeping community members together. The importance of values education in order to convey tradition, culture and behaviour to next generations and to ensure the integrity of social order cannot be denied. Values education should be used to create the type of human who loves his country and nation, lives and keep alive his culture, protects his language and needed by society. (Tepeli and Arıcı, 2012).

In the general aims of the Turkish education system, "(...) the human type embracing national and universal arts and culture and caring aesthetic values" (MEB, 2009) is emphasised. For the effectiveness and durability of educational and cultural activities, the foundations of education must be sought in cultural, literary and aesthetic values. Societies that want to growing generations equipped with own values and highly conscious should focus on the literary and cultural riches that best reflect its own value judgment. In language and literary education, literary works are the main resources that can convey the values of the culture and society to the students. In particular, the text taken in textbook must reflect values that literally strong, aesthetically pleasing and socially positive. Just as this point, idioms loaded with values by producing meaning in the centuries, are the carriers of concrete and abstract cultural values with usage characteristics in literary works. They are unique resource for contributing to the education of young generations and for raising their value judgments.

Important works of Turkish literature were studied in the context of value education. The works of Haji Bektash Veli (Akbalık, 2015), Sünbülzâde Vehbi's Lutfiyye (Güler, 2015), Mavlana's prose works, (Akkaya, 2013), the topics of Mawlana's concepts of friendship and sincerity (Altun, 2010), the divan of Mihrî Hatun (Başol, 2016), the mathnawi of Yusuf and Züleyha (Büyükbıngöl Yağcı, 2012) and Turkish proverbs (Kalaça, 2013) are among the topics studied as postgraduate theses. There is also a study in which couplets containing the wisdom of Nabi are examined for values education (Kırkkılıç and Varışoğlu, 2014). In the light of these studies in the literature, it is thought that the classification of the idioms in Hatem's divan on the basis of values education will contribute to the literature.

Positive or negative values in social memory are conveyed to younger generations through verbal or written literary works as well as by their behavioural forms. In terms of reflecting social values, the proverbs and the idioms, such as the product of the common national memories, are a great asset (Sönmez, 2014). Idioms are, like proverbs, a common cultural language that reflects social values, tells a lot of things with a few words, easily remembered, and has a very rich content in terms of values education. On the one hand, while the people represent the system of producing thought, on the other hand, reflects the perception of speech and sense of value. Proverbs and idioms have been reached day by day since ancient times. Idioms are words that reflect the subtleties of the language, beliefs, culture and social life. (Kalaça, 2013). Therefore, in this study, it is emphasized which values groups and values are reflected in the values education in Hatem's poems which gives importance to daily life, beliefs, traditions and customs of the people; benefited from the subtleties of

language, words and idioms in the period of his life. Klages' value type classification (1984 trans. Özgökbel Bilis, 2011) and Grimm's and Horstmeyer's (2003 trans. Özgökbel Bilis, 2011) value groups classification were used while classifying the couplets containing the idiom by value groups and value types. In the study, the meanings, connotations and functions of idioms in the meaning world of couplets are emphasised. It has been tried to determine which value type and value group it reflects.

The Purpose of the Study and Problem

The purpose of this study was to classify and examine the idioms in Hâtem's divan according to value groups and types in the context of values education. The following questions have been sought for this purpose:

- a. What are the idioms that reflect values in Hatem's divan?
- b. In what way do the idioms in Hatem's divan match with the groups of values in Grimm's and Horstmeyer's classification?
- c. In what way do the idioms in Hatem's divan match with the value types in Klages' classification?

METHOD

The Pattern of the Study

In the study, one of the patterns of qualitative research method, culture analysis design was used. Cultural analysis aims to reveal the behaviour, belief, functioning, perception or values of an individual, group, community or society. It focuses on how the culture is reflected within the collective understanding and rules as a whole. The main aim is to define and transfer the cultures to be investigated. (Yıldırım and Şimşek, 2008: 71). In this study, the idioms in Hatem's divan are examined in terms of values, so it is suitable with the design of the research.

The Scope of the Study

Hatem's divan, which was transcribed to Latin letters and presented as a master thesis by Varışoğlu (1997) was used in the study. All the poems of the divan were scanned and the couplets where the idioms were used were identified. Only the couplets containing the idiom have been taken into account in terms of values. Because of the divan is quite voluminous, to limit the scope of the study and to classify the data more easily, it was focused on the values in the couplets that contain only idiom. The document analysis technique was used to obtain the data.

Data Analysis and the Content Categories

The data of the study were examined by the categorical content analysis technique. The obtained data is transformed into a table with frequency and percentage values. The couplets containing the idioms were examined according to Klages' (1984) value type classifications and Grimm's and Horstmeyers' (2003) values group categorization:

The Value Fields (Grimm and Horstmeyer, 2003 trans. Özgökbel Bilis, 2011)

- a) *Values of Social Cooperation* (honesty, empathy, friendship, peace, compassion, carefulness, helpfulness, kindness, communication skills, participation, tolerance, devotion, forgiveness)
- b) *Values for Stabilising Society* (conformity, respect, justice, fairness, sense of duty, self-control, solidarity, responsibility)
- c) *Hedonistic Values* (distraction, pleasure, fun, beauty)
- d) *Values of Self-development and -expression* (autonomy, freedom, privacy, self-fulfilment, courage, creativity, knowledge, intelligence, success,)
- e) *Hegemonic Values* (struggle, independence, sovereignty, power, respect, appreciation, loyalty)
- f) *National Values* (nation, state, homeland, army, republic, national anthem, national monuments, national feast, flag, heroism, language, traditions and customs)
- g) *Abstract Fundamental Values* (life, happiness, family, health, love, property, culture, nature).

Value types (Klages, 1984 trans. Özgökbel Bilis, 2011)

- a) *Tradionalist* (modest, loyal, devoted, passive)
- b) *Assented* (incoherent, unmotivated, lack of self-confidence, non-labile)
- c) *Realistic* (strong personality, behaving in accordance with the situation, not escaping from problems, liable)
- d) *Hedonistic* (hedonistic, egoistic, superficially flexible, materialist)
- e) *Idealist* (compatible with developments, social-humanist, independent, equitable, struggler).

FINDINGS (RESULTS)

Idioms in Hatem's Divan in the Context of Values Education

The idioms which are determined from Hâtem's divan and analyzed in the context of values education are listed below with the couplet numbers:

ağz aç- (O.1-57); *ağzı sulan-* (O.2-65); *ağzına bal çal-* (L.65-4); *ağzından ayrılma-* (O.2-66); *ağzını ara-* (L.1-9); *ahı tut-* (O.1-30); *anası sütü gibi helâl ol-* (L.124-4); *aradan su sızma-* (O.2-11); *Arap topuna dön-* (O.1-73); *ayaktan düşür-* (O.3-52); *bağrına bas-* (Kit'a2-1); *başına kar kürü-* (O.2-8); *başına soğuk geç-* (O.2-53); *başında püsküllü sevda ol-* (S.2-IV.4); *başını bağla-* (O.14-2); *başını taştan taşa vur-* (L.113-5); *bıçak çek-* (O.3-46); *binde bir ol-* (L.95-5); *bir içim su ol-* (O.2-65), (L.32-6); *boyun ver-* (L.120-5); *burnu büyü-* (O.1-12); *burnu kalk-* (O.1-60); *burnunu kır-* (O.1-93), (L.120-2); *canı yan-*(O.2-51); *cenaze lokması say-* (L.18-1); *çekip çevir-* (L.121-1); *çın çın öt-* (O.2-31); *darısı başına ol-* (L.85-6); *dibine darı ek-* (L.36-4); *dil yarası ol-* (L.58-7); *dünya başına dar ol-* (H.18-8); *eli ulaşma-* (L.85-8); *emişli kırışlı ol-* (L.27-6); *endam biç-* (L.87-7); *eteğini çek-* (O.2-89); *göğüs ger-* (L.58-7); *göz açtırma-* (O.1-135); *göz kırp-* (L.5-1); *göz kulak eyle-* (L.92-4); *göz süz-* (H.1-15); *gözden düş-* (O.3-38); *gözleri aydın ol-* (Muh.1/II-1), *gözü gibi sakla-* (O.1-25); *gözü kal-* (O.2-75), (H.24-7), (L.77-1); *gözünden*

ayır- (O.3-3); *gözünden sakın-* (O.2-7); *gözüne mil çek-* (H.43-5); *gözünün nurunu dök-* (L.83-5); *haddi olma-* (O.2-85); *hayrını gör-* (O.1-56), (O.2-90); *hazır lop elde et-* (O.3-38); *hırs küpü ol-* (O.2-40); *huyu kurusun* (L.87-2); *ibret gözü ol-* (L.110-7); *içten pazarlıklı ol-* (L.19-3); *iğneden ipliğe hesap et-* (L.6-2); *iki bir (ikide bir) yap-* (O.1-93); *ipliğini pazara çıkar-* (O.15-6); *işi laftan başka bir şey olma-* (O.1-57); *kabını kacağını başına çal-* (O.3-45); *kan kus-* (O.2-50); *kanat aç-* (L.4-7); *kanına su kat-* (L.84-6); *kanını dök-* (O.2-51); *kanını iç-* (O.9-9); *kapağı at-* (O.3-21); *karaya vur-* (O.2-16); *kıl elek tut-* (O.6-5); *kıl kondurma-* (L.30-6); *kızır-, bozar-* (L.71-7); *kokusu çık-* (O.1-12); *kucaktan kap-* (O.3-12); *kulağına küpe et-* (O.3-9); *kulağını bük-* (O.3-10); *kulak kabart-* (O.1-6); *kum gibi gökten yağ-* (O.1-63); *kuru bir namı ol-* (O.2-81); *kuş beyinli ol-* (O.1-56), (L.22-7); *kuyu kaz-* (O.1-55); *mum gibi yan-* (O.1-94); *mum ol-* (O.3-27); *o gün bu gün yan-* (O.1-90); *parmak hesabı yap-* (O.3-10), (L.43-9); *pot kır-* (O.1-133); *rüyada bile göreme-* (H.1-15); *ser vermek sır verme-* (L.56-2); *sıkıntısı başından aş-* (O.1-102); *sikkeyi mermerde kaz-* (O.1-64); *söz at-* (O.1-59); *söz bul-* (O.3-41); *söz düş-* (O.1-77); *şapkasını havaya at-* (O.1-36); *takke kap-* (O.1-30); *tası tarağı kaldır-* (O.3-25), (L.90-10); *taş kalpli ol-* (O.3-37); *temize çek-* (O.2-43); *topuğunu dök-* (L.85-9); *tuz hakkı ol-* (L.85-3); *türlü türlü külah oynat-* (L.89-9); *üzüntüden çatla-* (O.1-25); *varını pula sat-* (O.1-106); *vebâlini al-* (L.18-1); *yağını çıkar-* (O.3-37); *yakınından uzağından geç-* (L.99-1); *yan verme-* (L.30-7); *yerden bit-* (O.1-63); *yumruğuna tükür-* (O.1.67); *yüz bul-* (L.92-3); *yüzü ak alnı açık ol-* (H.16-4); *yüzü ak ol-* (O.2-42).

A total of 110 different idioms have been identified in Hatem's divan. Despite not being offered much choice to the poets, for a poet trying to create his own style of poetry without overflowing the boundaries of tradition with a unique style, this number can be considered quite right in the tradition of the Ottoman Poetry with common words and meanings and a limited vocabulary. This variety of idioms enriches the expression of the couplets and presents a wide range in terms of the value it reflects.

The Distributing of the Idioms of Hatem's Divan according to the Value Groups

The distributing of the idioms according to the value groups in seven main categories is examined under this heading. The value groups and subcategories are reflected is shown in Table 1:

Table 1. Distribution Rates of the Idioms by Value Groups

Value Groups	Value Subcategories	f	%	F	%
Values of Social Cooperation	Truth	8	33,2	24	14,7
	Communication	7	29,1		
	Friendship	2	8,3		
	Carefulness	1	4,2		
	Honesty	1	4,2		
	Participation	1	4,2		
	Attention	1	4,2		
	Devotion	1	4,2		
	Compassion	1	4,2		
	Helpfulness	1	4,2		
Values for Stabilising Society	Modesty	3	42,9	7	4,3
	Conformance	2	28,6		
	Justify	1	14,3		
	Trust	1	14,3		

Hedonistic Values	Pleasure	9	33,3	27	16,6
	Beauty	5	18,5		
	Variability	4	14,8		
	Excitement	4	14,8		
	Adventure	3	11,1		
	Enjoyment	2	7,4		
Values of Self-development and -expression	Success	3	25	12	7,4
	Self-realization	3	25		
	Courage	2	16,7		
	Freedom	2	16,7		
	Autonomy	1	8,3		
	Self-esteem	1	8,3		
Hegemonic Values	Competition	16	35,6	45	27,6
	Loyalty	9	20		
	Struggle	9	20		
	Power	4	8,9		
	Sovereignty	3	6,7		
	Appreciation	3	6,7		
	Respect	1	2,2		
National Values	Traditions and customs	1	100	1	0,6
Abstract Fundamental Values	Love	28	59,6	47	28,8
	Nature	7	14,9		
	Life	7	14,9		
	Happiness	4	8,5		
	Satisfaction	1	2,1		

When Table 1 is examined, it is seen that the idioms of the couplets reflect values of social cooperation %14,7, values for stabilising society %4,3, hedonistic values %16,6, values of self-development and -expression %7,4, hegemonic values %27,6, national values %0,6, abstract-fundamental values %28,8. The abstract fundamental values (f=47, %28,8) and hegemonic values (f=45, %27,6) are in high rates. The least rate is on national values (f=1, %0,6). According to these results, it is seen that abstract fundamental values and hegemonic values reflected by the idioms in the couplets taken into the work are high. The least value group is national values.

When the value groups are examined individually, the highest frequency belongs to the category of love (f=28, %59,6) belonging to abstract fundamental values in the rates of the subcategories of the groups. This is followed by the competition category of the hegemonic values (f=16, %35,6). When looked at groups in terms of the diversity of values, the value group in which the values are reflected to the widest extent is the group values of social cooperation. In this group, it was seen that the truth (f=8, %33,2) and communication (f=7, %29,1) had higher frequencies than the others.

According to this data, it is determined that 39 different sub-values of 7 different value groups are reflected by the idioms. The rates of overlap of the obtained findings with the value groups in Grimm's and Horstmeyer's classification are as follows:

Values of Social Cooperation (10 of 18)

Values for Stabilising Society (4 of 10)

Hedonistic Values (6 of 6)

Values of Self-development and –expression (6 of 11)

Hegemonic Values (7 of 7)

National Values (1 of 12)

Abstract Fundamental Values (5 of 10)

These ratios shows that 52.7% of all subcategories of the classification used in the study are reflected.

The Distributing of the Idioms of Hatem’s Divan according to the Value Types

The distributing of the idioms according to the value types in five main categories is examined under this heading. The value types and subcategories are reflected is shown in Table 2:

Table 2. Distribution Rates of the Idioms by Value Types

Value Types	Value Subcategories	f	%	f	%
Traditionalist	Passive	5	26,3	19	23,2
	Loyal	4	21,1		
	Modest	4	21,1		
	Devoted	3	15,8		
	Non flexible	3	15,8		
Assented	Lack of self-confidence	2	33,3	6	7,3
	Non-liable	3	50		
	Incoherent	1	16,7		
	Unmotivated	1	16,7		
Realist	Behaving in accordance with the situation	4	36,4	11	13,4
	Liable	4	36,4		
	Strong personality	3	27,3		
Hedonist	Hedonistic	14	42,4	33	40,2
	Materialist	12	36,4		
	Egoistic	6	18,8		
	Superficially flexible	1	3,1		
Idealist	Equitable	5	38,5	13	15,9
	Struggler	4	30,8		
	Social	3	23,1		
	Independent	1	7,7		

When Table 2 is examined, it is seen that the idioms reflect the traditionalist %23,2, assented %7,3, realist %13,4, hedonist %40,2, idealistic value %15,9 type as value type. Hedonist value type (f=33, %40,2) seems to be higher than the others. This is followed by the traditionalist value type (f=19, %23,2). The lowest rate belongs to the assented value type (f=6, %7,3).

When the subcategories is examined, it is seen that the hedonistic value type (f=14, %42,4) seems to be higher than the others. This is followed by the materialist value type (f=12, %36,4). In terms of diversity, the best reflected value type is the traditionalist value type. The least reflected one is the realistic value type.

According to this data, it is determined that 20 different sub-values of 5 different value types are reflected by the idioms. The rates of overlap of the obtained findings with the value types in Klages' classification are as follows:

Traditionalist (5 of 6)

Assented (4 of 4)

Realist (3 of 4)

Hedonist (4 of 5)

Idealist (4 of 5).

These ratios shows that 87% of all subcategories of the classification used in the study are reflected.

CONCLUSION and DISCUSSION

The results obtained in this study in which the idiomatic expressions are examined in the context of values education are as follows:

1. 110 different idioms have been found in Hatem's couplets. These idioms are more common in the ode (f=68) and lyrics (f=39) than other poetry forms.
2. Abstract fundamental values and hegemonic values are more reflected in the idioms of the couplets forming the scope of the study than the others. The topics as love and lover have provided more reflection of abstract fundamental values. In addition, it is thought that the idioms in the odes reflect the hegemonic values because of the subjects of the odes and especially the praises.
3. In the subcategories of value groups, the values of love and competition are the most reflected values. This is also compatible with the ratio of love and competition issues, which are the most important subject in Ottoman poetry.
4. On the findings, the best reflected value group is the group of values of social cooperation. The fact that the messages given by the couplets about social life are so diverse as meaning and value show that the "disconnected from social life" stereotype about Ottoman poetry does not overlap with the findings of the study. The purpose of the study here is not to show that Ottoman poetry is a poetry nourishment from the social life, but this finding can be evaluated in this direction in terms of idioms in Hatem's divan.
5. There are 74 different subcategories of 7 main value groups in Grimm's and Horstmeyer's classification. In this study, it is determined that 39 different sub-values of 7 different value groups are reflected with the idioms and this number overlaps at the rates 52,7% with their classification.
6. In the study, it was revealed that the findings obtained according to Klages' value type classification reflect the most hedonistic and traditionalist values. The least reflected value is the type of assented value.
7. According to the subcategories of value types, the most dominant values are the hedonistic and materialist values.
8. There are a total of 23 different subcategories of the 5 value types in Klages' classification. In this study, it was seen that 20 of these categories were reflected in the idioms. This number overlaps at rate 87% with the related value types.

SUGGESTIONS

Based on the results of this study, the researcher's suggestions for new investigations are:

1. This study is limited to the idioms of Hatem's poems. In this respect, similar studies in the context of values education can be focused on other issues than idioms.
2. The poems of Hatem were examined in this study. The works of other poets can be handled in other studies.
3. In this study, two classifications related to value groups and value types are used. Other studies may try other classifications or a more general new classification proposal may be presented.

DEĞERLER EĞİTİMİ BAĞLAMINDA HÂTEM DİVANINDA DEYİMLER***Mehmet Celal VARIŞOĞLU**

Dr. Öğr. Ü., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, varisoglu@gmail.com
ORCID Numarası: 0000-0002-7603-1343

Received: 14.12.2017

Accepted: 18.03.2018

ÖZ

Bu çalışmanın amacı değerler eğitimi bağlamında Hâtem divanındaki deyimlerin değer grupları ve tiplerine göre sınıflandırılması ve incelenmesidir. Çalışmada, nitel araştırma yönteminin desenlerinden biri olan kültür analizi deseni kullanılmıştır. Çalışmanın kapsamını Hâtem divanındaki deyim içeren beyitler oluşturmaktadır. Bu beyitler Klages'in (1984) değer tipi ve Grimm ve Horstmeyer'in (2003) değer grupları tasniflerine göre incelenmiştir. Çalışmanın verileri analiz edilirken kategorisel içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Elde edilen veriler yüzde ve frekans değerleriyle tablolaştırılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre Hâtem divanındaki deyimlerin toplumsal yaşamı sağlayan değerleri %14,7, toplumun devamlılığını güvence altına alan değerleri %4,3, hedonist değerleri %16,6, bireysel gelişimi sağlayan değerleri %7,4, hegemonya değerlerini %27,6, ulusal değerleri %0,6, soyut-evrensel değerleri %28,8 oranında yansıttığı tespit edilmiştir. Ayrıca değer tipi olarak %23,2 gelenekçi, %7,3 tevekkülcü, %13,4 realist, %40,2 hedonist, %15,9 idealist değer tipini yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hâtem, değerler eğitimi, divan şiiri, deyimler.

* Bu çalışmanın literatürünün bir bölümü araştırmacının yüksek lisans tezindeki verilerden yararlanılarak oluşturulmuştur. Ayrıca çalışmanın kapsamını oluşturan beyitler de araştırmacının ilgili tezinden alınmıştır.

GİRİŞ

Hâtem'in Hayatı ve Edebî Kişiliği

Şiirlerinde mahlas olarak Hâtem'i seçen şairin asıl adı Ahmed'dir (Râmiz, 30a) ve Mora yakınlarındaki Akova'da doğmuştur (Fatîn Dâvud, 1271: 80). Divan-ı Humayun kalem memurlarından Akovalı Osman Şehdî Efendi'nin oğlu olması (Bursalı Mehmed Tâhir, 1311: 175) dolayısıyla kaynaklarda Akovalızade olarak geçer (Fındıklılı İsmet Efendi, 1989: 508). 1704 yılında İstanbul'a gitmiş, zekî gençlerin eğitim gördüğü Dâru'l-Fuhûl'a girmiştir. Hüsnuhat çalışmaları yapmış ve bu konuda icazet almıştır (Müstakîmzâde Süleymân, 1368: 95). Bir süre Mekke'de bulunduktan (Râmiz, 30a) sonra Mısır'a geçmiş, fennî ilimlerle meşgul olmuştur (Mehmed Süreyyâ, 1309: 263). 10 yıl sonra İstanbul'a dönmüş; kısa süreler Keşan ve Tırhala adlı şehirlerde de bulunmuştur (Büyük Türk Klasikleri, 1987: 357). 40 yıllık ayrılıktan sonra zahirî ve batınî ilimlere sahip bir şekilde memleketine, Fener Yenişehir'i'ne dönmüş (Şemseddin Sâmi, 1311: 2007); son günlerini Arapça dersler vererek, çevresindekileri irşada çalışarak geçirmiştir (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1981: 618). 10 Şubat 1755'te hayatını kaybeden şairin mezarı o dönem Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde olan Fener Yenişehir'i'ndedir (Fatîn Dâvud, 1271: 80). Şairin Divan'ı dışında Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî, Şerhu'l-Luma' fi'l-Hisâb, Manzûmefî'l-Ahlâk, Mültekâ Şerhi, Şerh-i Elfâzi'l-Küfr ve Fevâid-i Hâtem adlı eserleri bulunmaktadır (Bursalı Mehmed Tâhir, 1311: 175).

İstanbul Türkçesini ustalıkla kullanan şairin şiirlerinde o dönemin günlük konuşma diline çokça rastlanır. Şiirlerinde İstanbul'dan, İstanbul'un çeşitli semtlerinden, eğlencelerinden, oyunlarından söz etmiş; halkın günlük yaşantısına, âdetlerine, inançlarına, gelenek ve göreneklerine ayna tutmuştur. Şiirimize Nedim ile girmiş mazmunları ve yeni imajları o da kullanmış; geleneğin aksine şiirlerinde sarışın sevgiliden, mavi gözlü, badem gözlü güzellerden söz etmiştir (Varışoğlu, 1997: 20). En önemli yönlerinden biri de güçlü bir musiki kültürüne sahip olmasıdır. Divanında musiki deyimleri ve terimlerinin geçtiği yüzlerce beyit bulunmaktadır. Özel olarak musiki usul ve makamlarından söz eden bir kasidesi, bir gazeli ve bir de şarkısı bulunmaktadır. Türkçe konusunda yüksek bir duyarlılığa sahip şair, "Hâtem zebân-ı asr ile pek şûh olur gazel" ve "Biz Türkçe söylerüz 'Acemî dikkat eylesün" gibi mısralarında şiirin Türkçeyle, özellikle de döneminin Türkçesiyle yazılması gerektiğini vurgulamıştır.

Toplum yaşamındaki aksaklıkları irsâl-i mesel sanatından da yararlanarak dile getirmiştir. Sehl-i mümteni özelliği taşıyan mısra ve beyitleri çok olup halk tabirlerini, atasözlerini ve özellikle deyimleri birçok şiirinde, sözcüklerin ikinci hatta üçüncü anlamlarını da kastedecek şekilde ustalıkla kullanmıştır. Deyimlerdeki sözcükleri iham, kinaye ve tevriye gibi edebî sanatlar çerçevesinde, sözcüğün gerçek, yan ve mecaz anlamları değerlendirildiğinde beyte yeni anlamlar kazandıracak biçimde seçmiştir.

Değerler Eğitimi ve Deyimler

Bir toplumun öz kimliğini yansıtan en önemli özelliklerden biri -hiç kuşkusuz- sahip olduğu değerlerdir. Değerler toplumlar açısından tarihî bir birikim ve ortak bir kabulle şekillendirilen, birlikteliğin nedeni ve devamı olarak

görülen; beğenilip teşvik edilen, korunan, aktarılan, ortak bir davranış ve inanış biçimini yansıtan soyut ölçütlerdir.

Değerler hayata dair konularda karar verme sürecini etkileyen, olayları ve olguları yorumlamaya yarayan, çevreyle etkileşimde bulunurken hüküm vermeyi sağlayan ve kişiye yol gösteren bir değerlendirme sistemidir (Güngör, 2010: 28; Bulut, 2011: 21). Benzer bir bakış açısına göre değer, arzu edilebilir olan ya da benimsenmeyen nesne, olgu, olay, davranış hakkındaki inançtır (Güngör, 2010: 27).

Değerler, sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında son yıllarda üzerinde fazlaca durulan bir konudur. Bu alanda ilk kez değer kavramına değinen ve teorik açıdan ele alan kişi Znaniecki'dir. Znaniecki'ye göre değer, ontolojik olarak, insanın davranışlarına yansıyan, sürekliliği olan ve nesnelere ayrı düşünülemez bir kavramdır (Adler, 1956). Değerleri uç değerler ve araç değerler olarak ikiye ayıran Rokeach (1979: 48) ise değer kavramını, "bireysel ya da toplumsal olarak zıt kutuplu bir biçimde ele alınan farklı bir davranış biçimi; yaşam gayesine yön veren ya da bu gayeye çelişen sürekli bir inanç sistemi" şeklinde tanımlamıştır. Bu tanıma göre değerler, olumlu-olumsuz, iyi-kötü, yararlı-yararsız gibi iki farklı kutupta değerlendirilebilir. Kişilerin değer seçimleri ise kabul görenler ve reddedilenler olarak toplum tarafından ayrıştırılabilir.

Değer kavramı sosyolojik olarak ele alındığında birey ya da grup açısından beğenilen ve kabul edilen, doğru-yanlış şeyler olarak yorumlanabilir. Felsefi açıdan ise davranışlara yön veren ve düşünsel olarak iyi- kötü şeklinde nitelendirilen yargılardır, denilebilir (Avcı, 2007: 19). Estetik açıdan ele alındığında ise güzel-çirkin şeklindeki bakış açısıdır (Güngör, 2010: 20).

Fichter (2009) değerlerin kişilere sosyal rollerin seçiminde ve bu rollere uygun davranmada yol gösterici olduğunu söylemektedir. Her değerın kişiler üzerinde cesaret verici ve ilgi çekici bir yönü olduğunu belirten yazar, ilgili sosyal rolün yerine getirilmesinde hedefler doğrultusunda davranılıp davranılmadığını, toplumun bu rolü üstlenen kişiye kıymet verip vermediğini sorgulamasına yardımcı olduğunu da eklemiştir. Yine ona göre değerler sosyal bir kontrol ve baskı aracı olarak da görev yapmaktadır. Onaylanan davranışların sürekliliğini sağlarken onaylanmayan davranışların tekrar edilmesini önler ya da yasaklar. Böylece kişiler toplumsal kurallara uymaya yönlendirilmiş olur.

Değerlerin kişilerin ve toplumların hayatında yer alabilmesi ve etkili olabilmesi için eğitime ihtiyaç duyulmaktadır. Değerler eğitimi ailede başlar. Aile içerisinde kazanılan değerler, bireylerin etkileşimiyle tüm toplumun ortak inanç, ahlak ve davranış biçimine dönüşür. Ailede başlayıp okulda devam eden değerler eğitimi süreci, kişinin benlik duygusunu geliştirmesine ve toplumsal ahlak kurallarını benimsemesine yardımcı olur (Ulusoy vd., 2016: 2). Böylece kişi dış dünya ile kendisi arasında sağlam bir bağ kurar. Değerler eğitimi "insanın diğer canlılardan farkını ona hissettiren ve insanlarla ilişkilerinde temel olan" (Kale, 2007: 320) bir eğitim anlayışıdır. Bu nedenle toplumda iyi, ahlaklı, sağlam karakterli ve değer algısı yüksek bireylerin yetişmesi için değerler eğitimine ihtiyaç vardır (Köylü, 2007).

Her toplum öz kültürü ve yaşam şekli doğrultusunda kendi değerlerini yaratır. Bu değerler onların sürekliliğini sağlamak ve toplum üyelerini bir arada tutmak bakımından önemlidir. Gelenek, kültür ve davranış biçimlerini sonraki kuşaklara aktarmak ve toplumsal düzenin bütünlüğünü sağlamak adına değerler eğitiminin önemi yadsınamaz. Ülke ve millet sevgisi olan, kültürünü yaşayan ve yaşatmaya çalışan, dilini koruyan; kısacası toplum tarafından ihtiyaç duyulan insan tipini oluşturmada da değerler eğitiminden yararlanılmalıdır (Tepeli ve Arıcı, 2012).

Türk eğitim sisteminin genel amaçlarında "(...) ulusal ve evrensel sanat ve kültürü benimseyen; estetik değerlere önem veren insan tipi" (MEB, 2009) üzerinde durulmaktadır. Eğitim ve kültür faaliyetlerinin etkililiği ve kalıcılığı için eğitimin temellerinin kültürel, edebî ve estetik değerlerde aranması gerekir. Kendi değerleriyle donanmış, bilinç düzeyi yüksek nesiller yetiştirmek isteyen toplumlar, değer yargılarını en iyi yansıtan edebî ve kültürel zenginliklerine odaklanmalıdır. Dil ve edebiyat öğretiminde de öğrencilere kültürün ve toplumun değer yargılarını aktarabilecek olan temel kaynaklar edebî eserlerdir. Özellikle ders kitaplarına alınan metinlerin edebî yönden güçlü, estetik bakımdan haz verici ve sosyal yönden olumlu değerleri yansıtması gerekir. Tam da bu noktada asırlar içerisinde, anlam üreterek değerler yüklenen deyimler, edebî eserlerde kullanım özellikleriyle somut ve soyut kültürel değerlerin birer taşıyıcısı konumundadır. Genç kuşakların eğitime katkı sağlamak ve değer yargılarını yükseltmek için eşsiz birer kaynak niteliğindedir.

Literatüre bakıldığında, Türk edebiyatının önemli eserlerinin değerler eğitimi bağlamında ele alındığı çalışmalara rastlanmaktadır. Hacı Bektaş Veli'nin eserleri (Akbalık, 2015), Sümbülzâde Vehbi'nin Lutfiyye adlı eseri (Güler, 2015), Mevlana'nın mensur eserleri (Akkaya, 2013), Mevlana'nın dostluk ve samimiyet kavramları (Altun, 2010), Mihrî Hatun divanı (Başol, 2016), Yusuf ile Züleyha kıssası (Büyükbingöl Yağcı, 2012) ve Türk atasözleri (Kalaça, 2013) lisansüstü tez olarak çalışılmış konular arasında yer almaktadır. Ayrıca Nabi'nin hikmetli sözlerini içeren beyitlerin de değerler eğitimi yönünden incelendiği bir çalışma mevcuttur (Kırkkılıç ve Varışoğlu, 2014). Literatürdeki bu çalışmaların ışığında, Hâtem divanındaki deyimlerin de değerler eğitimi yönünden sınıflandırılıp incelenmesinin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Toplumsal hafızada yer eden olumlu ya da olumsuz değerler, davranış biçimleriyle olduğu gibi sözlü ya da yazılı edebî eserler yoluyla da genç kuşaklara aktarılmaktadır. Toplumsal değerleri yansıtması bakımından atasözleri ve deyimler gibi ortak millî hafızanın ürünü olan kalıp sözlerin yeri ve önemi büyüktür (Sönmez, 2014). Deyimler, tıpkı atasözleri gibi, toplumsal değerleri yansıtan, birkaç sözle pek çok şeyi anlatan, kolayca hatırlanan ve değerler eğitimi açısından oldukça zengin içeriğe sahip olan ortak kültürel bir dil varlığıdır. Bir yandan halkın düşünce üretme sistemini temsil ederken bir yandan da ilgi kurduğu sözcükler arasında sözün söyleyiş gücünü ve değer algısını yansıtır. Atasözleri ve deyimler, çok eski tarihlerden beri zamanın içinden süzülerek günümüze ulaşmıştır. Dilin inceliklerini, inanç, kültür ve sosyal hayat sahnelerini en iyi yansıtan söz dizileridir (Kalaça, 2013). Bu bakımdan bu çalışmada da yaşadığı dönemde halkın günlük yaşantısına, âdetlerine, inançlarına, gelenek ve göreneklerine önem veren; dilin inceliklerinden, söz oyunlarından ve deyimlerden fazlaca yararlanan; sürdürdüğü edebî geleneğin usta şairlerinin gölgesinde kendi şiir tarzını oluşturup pek çok sayıda

eser bırakan şair Hâtem'in divanındaki deyimlerin değerler eğitimi açısından hangi değer gruplarını ve değer tiplerini yansıttığı üzerinde durulmuştur. Divandaki deyim içeren beyitleri değer grupları ve değer tiplerine göre sınıflandırırken Klages'in (1984 akt. zgkbel Bilis, 2011) değer tipi, Grimm ve Horstmeyer'in (2003 akt. zgkbel Bilis, 2011) değer grupları tasniflerinden yararlanılmıştır. Beyitlerin anlam dünyası içerisinde deyimlerin anlam, çağrışım ve işlevleri üzerinde durulmuş, hangi değer tipini ve değer grubunu yansıttığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın Amacı ve Problem Durumu

Bu çalışmanın amacı değerler eğitimi bağlamında Hâtem divanındaki deyimlerin tematik olarak sınıflandırılması ve incelenmesidir. Bu amaç için řu soruların cevabı aranmıştır:

- a. Hâtem divanında değerleri yansıtan deyimler hangileridir?
- b. Hâtem divanındaki deyimler, Grimm ve Horstmeyer'in tasnifindeki hangi değer gruplarıyla ne oranda örtüşmektedir?
- c. Hâtem divanındaki deyimler, Klages'in tasnifindeki hangi değer tipleriyle ne oranda örtüşmektedir?

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Çalışmada, nitel araştırma yönteminin desenlerinden biri olan kültür analizi deseni kullanılmıştır. Kültür analizi bir bireyin, grubun, topluluğun ya da toplumun davranış, inaniş, işleviş, algı ya da değerlerini ortaya çıkarmayı amaçlar. Ortak bir anlayış ve kurallar bütünü içerisinde kültürün nasıl yansıtıldığına odaklanır. Temel amaç araştırmaya konu olan kültürün tanımlanması ve aktarılmasıdır (Yıldırım ve şimşek, 2008: 71). Bu çalışmada da Hâtem divanındaki deyimler değerler bakımından incelendiğinden araştırmanın deseniyle uygundur.

Araştırma Kapsamı

Çalışmada Varışoğlu (1997) tarafından lisansüstü tez olarak hazırlanan ve Lâtin harflerine aktarılan Hâtem divanı ele alınmıştır. Divandaki tüm şiirler taranarak deyimlerin kullanıldığı beyitler tespit edilmiş ve sadece deyim içeren beyitler değerler yönünden incelemeye alınmıştır. Hâtem divanı hacimli olduğundan araştırmanın kapsamını sınırlamak ve verileri daha kolay sınıflandırmak için sadece deyim içeren beyitlerdeki değerlere odaklanılmıştır. Verileri elde etmede ise doküman analizi tekniği kullanılmıştır.

Veri Analizi ve İçerik Kategorileri

Çalışmanın verileri kategorisel içerik analizi tekniğiyle incelenmiştir. Elde edilen veriler frekans ve yüzde değerleriyle tablolara dönüştürülmüştür. Divandaki deyim içeren beyitler değer gruplarına ve değer tiplerine göre aşağıdaki kategorilere göre incelenmiştir:

Değer Grupları(Grimm ve Horstmeyer, 2003 akt. Özgökbel Bilis, 2011)

- a) *Toplumsal Yaşamı Sağlayan Değerler* (dürüstlük, gerçeği söyleme, empati, arkadaşlık, barış, sevecenlik, özenlilik, dikkatlilik, yardımseverlik, nezaket, incelik, kibarlık, iletişim becerileri, ekip çalışması, katılımcılık, hoşgörü, sadakat, affedicilik)
- b) *Toplumun Devamlılığını Güvence Altına Alan Değerler* (uyum sağlama, tevazu gösterme, adalet, eşitlik, işine bağlılık, temizlik, özdenetim, güven duyma, sorumluluk)
- c) *Hedonist Değerler* (macera, değişkenlik, heyecan, haz alma, zevklenme, güzellik)
- d) *Bireysel Gelişim Değerleri* (özerklik, otoriteden kurtulma, özgürlük, bilgi, akıl, yaratıcılık/ fikir zenginliği, kendiliğindenlik, başarı, cesaret, öz-saygınlık, kendini kanıtlama)
- e) *Hegemonya Değerleri* (mücadele, rekabet, egemenlik, güç, saygı, takdir, bağlılık)
- f) *Ulusal Değerler* (millet, devlet, vatan, ordu, cumhuriyet, ulusal marş, ulusal anıtlar, ulusal bayram, bayrak, kahramanlık, dil, gelenek ve görenekler)
- g) *Soyut- Evrensel Değerler* (yaşam, mutluluk, memnunluk, aile, sağlık, aşk, mal-mülk, kültür, kültürel bir edininim olarak teknolojik bilgi, tabiat).

Değer Tipleri (Klages, 1984 akt. Özgökbel Bilis, 2011)

- a) *Gelenekçi* (esnek olmayan, mütevazı, otoriteye bağlı, geleneklere sadık, edilgen)
- b) *Tevekkülcü* (değişken ruh hâli ve tutarsız, motivasyonu olmayan, özgüveni eksik, sorumluluk üstlenmeyen)
- c) *Realist* (güçlü kişilik, duruma uygun davranan, sorunlardan kaçmayan, sorumluluk üstlenen)
- d) *Hedonist* (hevese düşkün, hazcı, egoist, yüzeysel bir esnekliğe sahip, materyalist)
- e) *İdealist* (gelişmelere bağlanan, sosyal-hümanist, bağımsız, adaletten yana, mücadelecisi).

BULGULAR

Değerler Eğitimi Bağlamında Değerlendirilen Hâtem Divanındaki Deyimler

Hâtem divanından tespit edilen ve değerler eğitimi bağlamında incelenen deyimlerin hangileri olduğu beyit numaralarıyla birlikte aşağıda sıralanmıştır:

ağz aç- (K.1-57); *ağzı sulan-* (K.2-65); *ağzına bal çal-* (G.65-4); *ağzından ayrılma-* (K.2-66); *ağzını ara-* (G.1-9); *ahı tut-* (K.1-30); *anası sütü gibi helâl ol-* (G.124-4); *aradan su sızma-* (K.2-11); *Arap topuna dön-* (K.1-73); *ayaktan düşür-* (K.3-52); *bağrına bas-* (Kit'a2-1); *başına kar kürü-* (K.2-8); *başına soğuk geç-* (K.2-53); *başında püsküllü sevda ol-* (Ş.2-IV.4); *başını bağla-* (K.14-2); *başını taştan taşa vur-* (G.113-5); *bıçak çek-* (K.3-46); *binde bir ol-* (G.95-5); *bir içim su ol-* (K.2-65), (G.32-6); *boyun ver-* (G.120-5); *burnu büyü-* (K.1-12); *burnu kalk-* (K.1-60); *burnunu kır-* (K.1-93), (G.120-2); *canı yan-*(K.2-51); *cenaze lokması say-* (G.18-1); *çekip çevir-* (G.121-1); *çın çın öt-* (K.2-31); *darısı başına ol-* (G.85-6); *dibine darı ek-* (G.36-4); *dil yarası ol-* (G.58-7); *dünya başına dar ol-* (T.18-8); *eli ulaşma-* (G.85-8); *emişli kırışlı ol-* (G.27-6); *endam biç-* (G.87-7); *eteğini çek-* (K.2-89); *göğüs ger-*

(G.58-7); **göz açtırma-** (K.1-135); **göz kırp-** (G.5-1); **göz kulak eyle-** (G.92-4); **göz süz-** (T.1-15); **gözden düş-** (K.3-38); **gözleri aydın ol-** (Muh.1/II-1), **gözü gibi sakla-** (K.1-25); **gözü kal-** (K.2-75), (T.24-7), (G.77-1); **gözünden ayır-** (K.3-3); **gözünden sakın-** (K.2-7); **gözüne mil çek-** (T.43-5); **gözünün nurunu dök-** (G.83-5); **haddi olma-** (K.2-85); **hayrını gör-** (K.1-56), (K.2-90); **hazır lop elde et-** (K.3-38); **hırs küpü ol-** (K.2-40); **huyu kurusun** (G.87-2); **ibret gözü ol-** (G.110-7); **içten pazarlıklı ol-** (G.19-3); **iğneden ipliğe hesap et-** (G.6-2); **iki bir (ikide bir) yap-** (K.1-93); **ipliğini pazara çıkar-** (K.15-6); **işi laftan başka bir şey olma-** (K.1-57); **kabını kacağını başına çal-** (K.3-45); **kan kus-** (K.2-50); **kanat aç-** (G.4-7); **kanına su kat-** (G.84-6); **kanını dök-** (K.2-51); **kanını iç-** (K.9-9); **kapağı at-** (K.3-21); **karaya vur-** (K.2-16); **kıl elek tut-** (K.6-5); **kıl kondurma-** (G.30-6); **kızır-, bozar-** (G.71-7); **kokusu çık-** (K.1-12); **kucaktan kap-** (K.3-12); **kulağına küpe et-** (K.3-9); **kulağını bük-** (K.3-10); **kulak kabart-** (K.1-6); **kum gibi gökten yağ-** (K.1-63); **kuru bir namı ol-** (K.2-81); **kuş beyinli ol-** (K.1-56), (G.22-7); **kuyu kaz-** (K.1-55); **mum gibi yan-** (K.1-94); **mum ol-** (K.3-27); **o gün bu gün yan-** (K.1-90); **parmak hesabı yap-** (K.3-10), (G.43-9); **pot kır-** (K.1-133); **rüyada bile göreme-** (T.1-15); **ser vermek sır verme-** (G.56-2); **sıkıntısı başından aş-** (K.1-102); **sikkeyi mermerde kaz-** (K.1-64); **söz at-** (K.1-59); **söz bul-** (K.3-41); **söz düş-** (K.1-77); **şapkasını havaya at-** (K.1-36); **takke kap-** (K.1-30); **tası tarağı kaldır-** (K.3-25), (G.90-10); **taş kalpli ol-** (K.3-37); **temize çek-** (K.2-43); **topuğunu dök-** (G.85-9); **tuz hakkı ol-** (G.85-3); **türlü türlü külah oynat-** (G.89-9); **üzüntüden çatla-** (K.1-25); **varını pula sat-** (K.1-106); **vebâlini al-** (G.18-1); **yağını çıkar-**(K.3-37); **yakınından uzağından geç-** (G.99-1); **yan verme-** (G.30-7); **yerden bit-** (K.1-63); **yumruğuna tükür-** (K.1.67); **yüz bul-** (G.92-3); **yüzü ak alını açık ol-** (T.16-4); **yüzü ak ol-** (K.2-42).

Divanda toplam 110 farklı deyim geçmektedir. Bu deyimler kasidelerde 68, gazellerde 39, tarih manzumelerinde 6, kıt'alarda1, muhammeslerde 1 ve şarkılarda 1 kez geçmektedir.

Divan şiiri gibi ortak bir söz ve anlam dünyası olan ve sınırlı bir kelime hazinesi bulunan bir şiir geleneğinde, şairlere fazla tercih hakkı sunulmamasına rağmen; kendine has bir üslupla geleneğin sınırlarından taşmadan kendi şiir tarzını oluşturmaya çalışan bir şair için bu sayı oldukça yerinde kabul edilebilir. Deyim sayısındaki bu çeşitlilik beyitlerin anlamını derinleştirirken yansıttığı değer açısından da oldukça geniş bir yelpaze sunmaktadır.

Hâtem Divanındaki Deyimlerin Değer Gruplarına Göre Durumu

Hâtem divanındaki deyimlerin değer gruplarına göre yedi ana kategoride nasıl dağılım gösterdiği bu başlık altında incelenmiştir. Değer gruplarının ve alt kategorilerinin yansıtıldığı deyimlerin durumu Tablo 1'de gösterilmiştir:

Tablo 1. Deyimlerin Değer Gruplarına Göre Dağılım Oranları

Değer grupları	Değer alt kategorileri	f	%	F	%
Toplumsal yaşamı sağlayan değerler	Gerçeği söyleme	8	33,2		
	İletişim	7	29,1		
	Arkadaşlık	2	8,3	24	14,7
	Dikkatlilik	1	4,2		
	Dürüstlük	1	4,2		

	Katılımcılık	1	4,2		
	Özenlilik	1	4,2		
	Sadakat	1	4,2		
	Sevecenlik	1	4,2		
	Yardımsenverlik	1	4,2		
Toplumun devamlılığını güvence altına alan değerler	Tevazu gösterme	3	42,9	7	4,3
	Uyum sağlama	2	28,6		
	Adalet	1	14,3		
	Güven duyma	1	14,3		
Hedonist değerler	Haz alma	9	33,3	27	16,6
	Güzellik	5	18,5		
	Değişkenlik	4	14,8		
	Heyecan	4	14,8		
	Macera	3	11,1		
	Zevk	2	7,4		
	Bireysel gelişimi sağlayan değerler	Başarı	3		
	Kendini kanıtlama	3	25		
	Cesaret	2	16,7		
	Otoriteden kurtulma	2	16,7		
	Özerklik	1	8,3		
	Öz-saygınlık	1	8,3		
Hegemonya değerleri	Rekabet	16	35,6	45	27,6
	Bağlılık	9	20		
	Mücadele	9	20		
	Güç	4	8,9		
	Egemenlik	3	6,7		
	Takdir	3	6,7		
	Saygı	1	2,2		
Ulusal değerler	Gelenek görenek	1	100	1	0,6
Soyut ve evrensel değerler	Aşk	28	59,6	47	28,8
	Tabiat	7	14,9		
	Yaşam	7	14,9		
	Mutluluk	4	8,5		
	Memnuluk	1	2,1		

Tablo 1 incelendiğinde, çalışmaya alınan beyitlerdeki deyimlerin yansıttığı *soyut ve evrensel değerlerle* (f=47, %28,8) *hegemonya değerlerinin* (f=45, %27,6) oran olarak yüksek olduğu görülmüştür. En az yer verilen değer grubu *ulusal değerlerdir* (f=1, %0,6).

Değer grupları tek tek incelendiğinde grupların alt kategorilerindeki oranlarda en yüksek frekans *soyut ve evrensel değerlere* ait olan *aşk* (f=28, %59,6) kategorisine aittir. Bunu *hegemonya değerinin rekabet*(f=16, %35,6) kategorisi izlemektedir. Değerlerin çeşitliliği olarak gruplara bakıldığında ise değerlerin en geniş ölçüde yansıtıldığı değer grubu *toplumsal yaşamı sağlayan değerler* grubudur. Bu grupta *gerçeği söyleme* (f=8, %33,2) ve *iletişim* (f=7, %29,1) kategorilerinin diğerlerinden yüksek frekansa sahip olduğu görülmüştür.

Bu verilere göre 7 farklı değer grubundan 39 farklı alt değer deyimleriyle yansıtıldığı tespit edilmiştir. Elde edilen bulguların Grimm ve Horstmeyer'in tasnifindeki değer gruplarıyla örtüşme oranı sırasıyla şöyledir:

Toplumsal Yaşamı Sağlayan Değerler (18'de 10)

Toplumun Devamlılığını Güvence Altına Alan Değerler (10'da 4)

Hedonist Değerler (6'da 6)

Bireysel Gelişim Değerleri (11'de 6)

Hegemonya Değerleri (7'de 7)

Ulusal Değerler (12'de 1)

Soyut- Evrensel Değerler (10'da 5).

Bu oranlar incelemede kullanılan tasnifin tüm alt kategorilerinin %52.7 oranında yansıtıldığını göstermektedir.

Hâtem Divanındaki Deyimlerin Değer Tiplerine Göre Durumu

Hâtem divanındaki deyimlerin değer tiplerine göre beş ana kategoride nasıl dağılım gösterdiği bu başlık altında incelenmiştir. Değer tiplerinin ve alt kategorilerinin yansıtıldığı beyitlerin durumu Tablo 2'de gösterilmiştir:

Tablo 2. Deyimlerin değer Tiplerine Göre Dağılım Oranları

Değer tipleri	Değer alt kategorileri	f	%	f	%
Gelenekçi	Edilgen bir kabulleniş içinde	5	26,3	19	23,2
	Otoriteye bağlı	4	21,1		
	Mütevazı	4	21,1		
	Geleneklere sadık	3	15,8		
Tevekkülcü	Esnek olmayan	3	15,8	6	7,3
	Özgüveni eksik	2	33,3		
	Sorumluluk üstlenmeyen	3	50		
	Tutarsız	1	16,7		
Realist	Motivasyonu olmayan	1	16,7	11	13,4
	Duruma uygun davranan	4	36,4		
	Sorumluluk üstlenen	4	36,4		
Hedonist	Güçlü kişilik	3	27,3	33	40,2
	Hevese düşkün, hazcı	14	42,4		
	Materyalist	12	36,4		
	Egoist	6	18,8		
İdealist	Yüzeysel esnekliğe sahip	1	3,1	13	15,9
	Adaletli	5	38,5		
	Mücadeleci	4	30,8		
	Sosyal	3	23,1		
	Bağımsız	1	7,7		

Tablo 2'ye bakıldığında, *hedonist değer tipinin* (f=33, %40,2) diğerlerine göre daha baskın olduğu görülmektedir. Bunu *gelenekçi değer tipi* (f=19, %23,2) izlemektedir. En düşük oran ise *tevekkülcü değer tipine* (f=6, %7,3) aittir.

Alt kategoriler incelendiğinde, *hevese düşkün, hazcı* (f=14, %42,4) değer tipi kategorisinin oransal olarak diğerlerinden yüksek olduğu, bunu *materyalist* (f=12, %36,4) kategorisinin takip ettiği de tespit edilmiştir.

Deyimlerdeki değer tiplerinin çeşitlilik olarak en iyi yansıtıldığı değer tipi *gelenekçi değer tipidir*. En az yansıtılan ise *realist değer tipidir*. Bu verilere göre 5 farklı değer tipinden 20 farklı alt değer deyimlerle yansıtıldığı tespit edilmiştir. Elde edilen bulguların Klages'in tasnifindeki değer tipleriyle örtüşme oranı sırasıyla şöyledir:

Gelenekçi (6'da 5)

Tevekkülcü (4'te 4)

Realist (4'te 3)

Hedonist (5'te 4)

İdealist (5'te 4).

Bu oranlar incelemede kullanılan tasnifin tüm alt kategorilerinin %87 oranında yansıtıldığını göstermektedir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Hâtem divandaki deyimlerin değerler eğitimi bağlamında incelendiği bu çalışmada ulaşılan sonuçlar sırasıyla şunlardır:

1. Hâtem divanındaki beyitlerde 110 farklı deyim tespit edilmiştir. Bu deyimler kasidelerde (f=68) ve gazellerde (f=39) diğer nazım şekillerine/ türlerine göre daha çok yer almaktadır.

2. Çalışmanın kapsamını oluşturan beyitlerdeki deyimlerde soyut ve evrensel değerlerle hegemonya değerleri diğerlerine göre daha çok yansıtılmıştır. Soyut ve evrensel değerlerin sayıca diğerlerinden fazla olmasında, deyimleri barındıran bu beyitlerde bağlamı aşk, sevgili, âşık olan konuların işlenmesinin etkisi büyüktür. Ayrıca kasidelerde işlenen konuların ve özellikle de muhabata yönelik övgülerin ele alındığı beyitlerde geçen deyimlerin ise hegemonya değerini iyi yansıttığı düşünülmektedir.

3. Değer gruplarının alt kategorisinde aşk ve rekabet değerleri en çok yansıtılan değerlerdir. Bu bulgu, divan şiirinde en çok işlenen konular olan aşk ve rekabet konularının oranıyla da uyumludur.

4. Çalışmanın omurgasını oluştururken ilkesel ve kategorisel olarak yararlanılan Grimm ve Horstmeyer'in tasnifindeki alt kategorilerin çeşitliliğine göre elde edilen bulgularda, en iyi yansıtılan değer grubu toplumsal yaşamı sağlayan değerler grubudur. Deyimlerin geçtiği beyitlerin sosyal yaşama dair verdiği mesajların anlam ve değer olarak bu kadar çeşitli olması, divan şiiriyle ilgili "sosyal hayattan kopuk" klişesinin bu çalışmanın bulgularıyla örtüşmediğini göstermektedir. Burada araştırmanın amacı, her ne kadar, divan şiirinin sosyal hayatın içinden beslenen bir şiir anlayışı olduğunu göstermek olmasa da bu bulgu, Hâtem'in deyimlerle yansıttığı değerler bakımından bu yönde değerlendirilebilir.

5. Grimm ve Horstmeyer'in tasnifindeki yedi ana değer grubunun toplamda 74 farklı alt kategorisi bulunmaktadır. Bu çalışmada söz konusu kategorilerin 39 tanesinin deyimlerle yansıtıldığı, bu sayının ilgili tasnifle %52.7 oranında örtüştüğü görülmüştür.

6. Çalışmada Klages'in değer tipi tasnifine göre elde edilen bulgularda, en çok hedonist ve gelenekçi değer tiplerinin yansıtıldığı ortaya çıkmıştır. En az yansıtılan ise tevekkülcü değer tipi olmuştur.

7. Değer tiplerinin alt kategorilerine göre en baskın değer hevese düşkün, hazcı ve materyalist değer tipleridir.

8. Klages'in tasnifindeki beş değer tipinin toplamda 23 farklı alt kategorisi bulunmaktadır. Bu kategorilerin bu çalışmada 20 tanesinin deyimlerle yansıtıldığı, bu sayının ilgili değer tipiyle %87 oranında örtüştüğü görülmüştür.

ÖNERİLER

Bu çalışmada varılan sonuçlar doğrultusunda yeni araştırmalar için araştırmacının önerileri şunlardır:

1. Bu çalışma Hâtem divanındaki deyimlerle sınırlıdır. Bu bakımdan değerler eğitimiyle ilgili yapılacak olan benzer çalışmalarda deyimler dışında başka konulara odaklanılabilir.
2. Bu çalışmada Hâtem'in şiirleri incelenmiştir. Başka çalışmalarda diğer şairlerin eserleri ele alınabilir.
3. Bu çalışmada değer grupları ve değer tipleriyle ilgili iki tasnif kullanılmıştır. Başka çalışmalarda başka tasnifler denenebilir ya da daha genel bir yeni tasnif önerisi sunulabilir.

REFERENCES / KAYNAKÇA

- Adler, F. (1956). The Value Concept in Sociology. *American Journal of Sociology*, 62(3), 272-279.
- Akbalık, H. (2015). *Değerler Eğitimi Bağlamında Hacı Bektaş-ı Veli'nin Eserlerinde Yer Alan Eğitsel Unsurlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Akkaya, S. (2013). *Mevlâna'nın Mensur Eserlerinde Değerler Eğitimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Altun, F. T. (2010). *Mevlana'nın Eserlerinde Dostluk ve Samimiyet Değerlerinin İşleniş ve Eğitim Açısından Tahlili*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Avcı, N. (2007). *Toplumsal Değerler ve Gençlik. Bir Değerler Sosyolojisi Denemesi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Başol, N. (2016). *Osmanlı Dönemi Kadın Divan Şairlerinden Mihri Hatun Divanı'nın Söz Varlığı Unsurları ve Değerler Eğitimi Bağlamında İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bulut, S. (2011). *Atasözlerinin Değerler Eğitimindeki Yeri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Bursalı Mehmed Tâhir. (1311). *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Büyükbingöl Yağcı, A. (2012). *Değerler Eğitimi Bağlamında Yusuf ile Züleyha Kissası*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Fatîn Dâvud. (1271). *Tezkire-i Hâtimetü'l-Eş'âr*. İstanbul.
- Fındıklılı İsmet Efendi. (1989). *Tekmiletü's-Şakâyık Fî Hakk-ı Ehli'l-Hakâik*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Fichter, J. (2009). *Sosyoloji Nedir?* Nilgün Çelebi (Çev.) Ankara: Anı Yayınları.
- Güler, M. İ. (2015). *Değerler Eğitimi Açısından Lutfiyye-i Vehbî*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Güngör, E. (2010). *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*. 4. Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kolektif. (1987). *Büyük Türk Klâsikleri*. C. 6. İstanbul: Ötüken-Söğüt Yayınları.

- Kalaça, H. (2013). *Türk Atasözleriyle Değerler Eğitimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kale, N. (2007). "Nasıl Bir Değerler Eğitimi?" *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* (313-322). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Kırkkılıç, H. A. ve Varışoğlu, M. C. (2014). "Nabi'nin Hikemi Şiirlerinde Tematik Tasnif" *Vefatının 300. Yılında Şair Nabi Sempozyumu* (145-167). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Komasyon. (1981). *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. C.4. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Köylü, M. (2007). "Küresel Bağlamda Değerler Eğitime Duyulan İhtiyaç". *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* (287-311). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- MEB. (2009). *Ortaöğretim (9, 10, 11, 12. Sınıflar) Türk Dili Ve Edebiyatı Öğretim Programı*. Ankara.
- Mehmed Süreyyâ. (1309). *Sicill-i Osmânî*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Müstakimzâde Süleyman. (1368). *Tuhfe-i Hattâtîn*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Özgökbel Bilis, P. (2011). *Çizgi Filmlerde Temsil Edilen Toplumsal Değerler Sistemi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Râmiz. Âdâb-ı Zurefâ (El Yazması Eser). *Süleymaniye Kütüphanesi Es'ad Efendi*, Nr. 3873, V.30a-30b.
- Rokeach, M. (1979). *Understanding Human Values Individual and Societal*. The Free Press Simon&Schuster: New York.
- Sönmez, Ö. F. (2014). Atasözlerinin Sosyal Bilgiler Programındaki Değerler Açısından İncelenmesi. *Zeitschrift Für Die Welt Der Turken / Journal Of World of Turks*, 6(2), 101-115.
- Şemseddin Sâmi. (1311). *Kâmûsu'l-A'lâm*. İstanbul: Mihran Matbaası.
- Tepeli, Y. ve Arıcı, A. F. (2012). Lise Öğrencilerinin Atasözlerini Kavrama Düzeyleri Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(2): 223-236.
- Ulusoy, K. ve Dilmaç, B. (2016). *Değerler Eğitimi*. 4. Baskı, Ankara: PegemAkademi.
- Varışoğlu, M. C. (1997). *Hâtem: Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.